



За съвременния читател, независимо дали в училищна възраст или от по-старото поколение, Димитър Талев е известен автор на исторически романи - трилогията "Самуил", "Паисий Хилендарски", "Кипровец въстана" и най-вече на прочутата поредица, посветена на борбите за освобождението на Македония - "Железният светилник", "Преспанските камбани", "Илинден", "Гласовете ви чувам". Тези книги са написани след 9. IX. 1944 г. в един драматичен период от живота на писателя, когато е арестуван, затварян в концлагери, изселван в Луковит, а след това непрестанно следен и разработван от Държавна Сигурност, когато е вече и неизлечимо болен. Какво обаче е правил Талев през по-ранния период на своя творчески и обществен живот - от 1920 до 1944 г. – и какви са причините за осемгодишните репресии на комунистическата власт над него, малцина биха могли да знаят. Но не е за чудене обществената индиферентност, щом едва през миналата година можа да се появи самостоятелно издание в чест на 100 годишнината от рождението му - "Книга за Талев", от която за пръв път могат да се научат, неизвестни и различни от досегашните, факти за неговата истинска биография[1]. Макар, че и там липсват анализи за емблематичната му творба "На завой", нито се споменава нещо за цикъла "Усилни години", или за биографията на Гоце Делчев и историята на град Прилеп, написани в десетилетието преди преврата на 9. IX. 44 г..

Ако тези книги в уж свободните от цензура времена и при многобройните, "нови" прочити на българската литература съзнателно са игнорирани и пренебрегвани, то какво може да се очаква за другата неизвестна част от книжовното му дело-публицистиката. Изглежда, че тя завинаги ще си остане табуирана и непозната за широката аудитория. Може би поради факта, че публицистичното творчество на Д. Талев най-пряко и силно кореспондира със съвременността. И днес малко се говори за

това, че писателят дълги години е бил активен общественик и виден деец на ВМОРО начело с Иван Михайлов (от 1920 до 1934 г.), че е един от редакторите на вестник "Македония", а след убийството на гл. редактор Симеон Евтимов на 28 декември 1932 г. го замества на ветровития и рисков пост. След забраната на ВМОРО през 1934 г. и спирането на в. "Македония", Талев продължава журналистическата си дейност във в-к "Зора", чийто стопанин е друг активен деец на българската кауза в Македония – Данаил Крапчев. На страниците на тези две издания се намират стотици статии, коментари и есета, носещи подписа и творческия почерк на Димитър Талев. В продължение на 45 години до 1989 г. и десет години след "нахлуването" на демокрацията това огромно наследство не е събирано, коментирано, издавано. Редно е да запитаме защо, но не само себе си, а и институциите, чието предназначение е да "изследват" и доизясняват живота и творчеството на българските писатели, особено пък на тия, които десетилетия наред са били изопачавани или изобщо премълчавани. Уви, никой не се интересува от публицистиката на Дим. Талев, нито се е заел да я събира, коментира и издава. Явно институциализираните общности все още нямат желание да променят създаваните от самите тях в продължение на десетилетия канонични представи за творците и за литературната история. Доказателство за това са учебните програми и кандидатстудентските конспекти, където едва в 2000 г. успя да се вмъкне само още едно име - на Атанас Далчев. Иначе "Червените ескадрони", "Йохан", "Вяра" и "Двубой" и пр. неизменно са си там. И Димитър Талев си е класикът, застъпен единствено и само със "Железният светилник" и твърдоглавата Султана, макар че други са художествените образи, които кореспондират със сложните морални проблеми на нашето време – например Борис Глаушев или Крум Кошеров от романа "На завой", мислещи герои, които допускат и другата алтернатива, умеят да изстрадат собствените си заблуди, способни са да извървят дълъг път, за да открият истинските ценности и смисъла на човешкия живот. Но такава е волята на несменяемите тълкуватели и на литературните чиновници - всичко да си остане каквото си е било, никой да не мисли със своя си ум и различно от тях. Че младите хора вече не ис

кат да пишат по техните високопарни теми и масово им връщат бели листа – не ги е еня. Било въпрос на невежество и мързел[2], а не и израз на отвращение от скуката и лъжите, от помпозното наукообразие и словоблудие, от цялата корумпирана и омерзителна кампания, с които набедените реформатори продължават да изяждат най-ценните за младежта години на духовно съзряване и то все по-същия, непогръднал ни на йота, велзевулски маниер.

Но нека се върнем към своята си тема. Макар и създадена преди повече от 60–70 години, публицистиката на Д. Талев е изключително актуална и съзвучна на днешните

проблеми на българското общество. Причините за това са няколко:

Дим. Талев вдъхновено и всеотдайно е посветил живота и таланта си на неугасналия национален идеал и на своята изконна мечта – освобождението и обединението на целокупното българско отечество. Това е идеалът, облъчил и въодушевил цяла една епоха в историческото битие на България – възрожденската. Десетилетия наред в него са се кондензирали енергията, талантите и духовните устремии на най-добрите синове на нацията, на целия народ и на българската диаспора по света. Не по стечение на обстоятелства, а по силата на своите вътрешни пристрастия и убеждения Дим. Талев става “говорител” и морален стожер на този съдбовен идеал и то тогава, когато за четвърти път в рамките на 20 години, рухват усилията и надеждите за българското обединение и пътят на нацията се измества в друго, по-ниско русло на битието – на безкрайната и унизителна “битка за оцеляване”. Големият син на Македония обаче никога няма да измени на пролятата братска кръв и до последен дъх ще служи на святата национална идея. Той е име от кохортата на големите романтици на българската история.

Най–силното му оръжие в тази доживотна борба се оказва словото. Чрез него Талев продължава традициите на родната публицистика, водеща началото си от Паисий Хилендарски, Неофит Бозвели, Г. С. Раковски, Л. Каравелов, П. Р. Славейков и Христо Ботев. Неговите статии и есета пренасят и продължават заветите и идеалите на великите възрожденски сенки в друга епоха – между двете световни войни. Те се превръщат в нравствен антипод на еснафската прагматичност и обществената апатия, на егоистичното самодоволство и политиканските спекулации с покрусеното националното чувство. Целта на тази публицистика е да поддържа жива съвестта на българите в метрополията, да опази народната солидарност със съдбините и страданията на братята им в поробените предели. Талевите заглавия са лаконични и изразителни, максимално сгъстени, ударни фрази, акумулиращи върховете градуси на публицистичната енергия и водещата идея : “Тежкият камък”, “Дяволска игра”, “Искаме ясен отговор”, “Народ и цар”, “Тоя път – ние”, “Целокупна България и себелюбците” и пр.. Пламенното слово на Талев непрестанно дълбае в съзнанието на обществото страдалческия образ на Македония, съгражда мита на македонската героична майка, благославяща синовете си за жертвеност в името на свободата. Но освен това в неговата публицистична проза гърми ботевски гняв и непримиримост към враговете на

българщината в заграбените земи. Писателят се оказва проницателен политик и анализатор, който наблюдава, коментира и прогнозира всички събития, свързани с Балканския въпрос и международната политика. Безкомпромисен защитник на общобългарската кауза, той изобличава и остро осъжда асимилаторската политика и тиранията на балканските ни съседи спрямо българското население в заграбените територии, но е непримирим и към всеки нашенски политически компромис, клейми и изобличава всеки опит за задкулисни игри и машинации за сметка на македонските българи. В такива моменти езикът му е рязък и безпощаден, интонацията сурова и укорителна, дори да е насочена към най-високо и отговорно място – било то цар или правителство или пък чужди политически фигури и дипломати. Словото на Талев покорява със своята искреност и прямота, с чистия пламък на родолюбието и с високата патетика на подвига. Неговите кумири са Паисий Хилендарски и Христо Ботев и редом с тях Гоце Делчев и Мара Бунева и хилядите паднали за свободата на родната земя. С най-съкровени и благоговейни слова писателят дава израз на своето и всенародното преклонение към свещенното дело на апостолите и борците, жертвали живота си за Отечеството в публицистично есе, имащо за заглавие възрожденската сакрална формула “Свобода или смърт”[3]. Толкова по-гневно и тежко откънтят думите, с които прищпорва нечистите съвести, користолюбците, демагогстващите безродници и продажници, готови да предадат и продадат душата на народа си, достойнството на отечеството си, майка си и баща си в името на облагите и властта. “Жадната за облаги сволоч”, тъй-силно ненавиждана от Алеко, намира нов яростен и непримирим отрицател в лицето на друг достоен българин – Димитър Талев. Публикуваният по-долу текст дава представа за сугестивната сила на статиите, в които безкомпромисно шибат “подлите спекуланти”, “безогледните службогонци”, “себелюбците” и цялата “стръвна паплач”, чиято единствена цел е “да задушават всяко добро начинание, ” да подкопават народните усилия и устоите на българската държава. Именно тази част от неговата публицистика показва другото лице на писателя – освен, че е талантлив художник на българската старина, вглъбен мъдрец и човеколюбец, Талев е един от мрачните и скръбни пророци на България. Безпощадно ясно назовава тъмните страни на българския характер и народопсихология и се оказва, че оттук тръгва връзката му с днешния ден. Статиите му представляват анализ на българската душевност, но и вертикален, исторически срез в битието на нацията. Изреченото от него е валидно за всякога, защото този сладкодурен сърцевед притежава проницателен поглед и провидческа дарба, изострен усет за нещата от реалния живот и политическата практика. Може ли някой да оспори актуалността на р

азсъжденията му в статията “Тежкият камък”[4], където изрича най-горчива присъда за ролята и същността на българските политически партии: “Не, това е стръвната надпревара на хищници, връхлетели върху снагата на България и в сред тъмния гмеж на тая стръвна паплач загива стъпкано всичко по-здраво, бива задушавано всяко добро начинание. Българската политическа партия отдавна вече е престанала да бъде творческа сила – днес българската политическа партия е спекулантско грабителско сдружение за сметка на държавата и народа.” Значи, докато е наблюдавал своето време, прогледнал е и далеч напред във времето, дори до нашето настояще.

Разстоянието от тогавашните спекулантски и грабителски сдружения до днешните приятелски и роднински "кръгове" се оказва много малка, почти никаква. Днешните български политически партии дори са хиперболизирано, уродливо продължение на пердците си от 30-те години. Талев се е прицелил в бацила на гнилотата и разложението и в коментар със заглавие "Ние сме болни"[5]. За съжаление, прозрял е началото на една трайна негативна традиция в обществения ни живот, изреждайки подробно симптомите на болестта не само на своята, но и на следващите епохи. И днес са живи, ненаказуеми и щастливи "глутницата от разсипници и негодьяи", все така си разиграва сценариите (или коня) "хищната паплач от слепи партизани и мекотели паразити", по същия начин "лукавите народни доброжелатели продължават да смучат народните животворни сокове", пак "некадърници, шарлатани и мародери" са заграбили всичко в ръцете си, разпиляват безразсъдно народния труд и ръфат безмилостно народната снага", сеещи край себе си единствено поквара. И българската интелигенция, описана от Талев в онзи период на отчаяние и разруха не се е съществено променила до днес – и сега е готова да "кривне по калните пътища на компромиса, да води жалкото си съществуване, вместо да поучи народа си и да го поведе." И днес си кротува, разнася се по семинарчета, кръгли маси и конференции с неизменните коктейлчета, криво-ляво животува, мре или се въздига, умилквайки се за подаянията на разни фондацийки, ръководени от височайши съпруги. И сега народът ни е "сам, плячка на тъмна сган", и сега "свободните българи изнемогват под смазващо бреме".

Да, има защо и Талев като Йордан Йовков да се обърне към обвитите в героически и романтически ореоли отминали векове. Настоящето и бъдещето се оказват непоносими и за най-каления в несподоби дух, а какво остава за чувствителната душа на твореца и художника. Нека си припомним и жребия на гениалния певец – преди да бъде покосен от турския куршум, не е ли бил сломен от лъжепатриотите, от братята - "воеводи", от "сганта избрана", от блеещото безропотно стадо... Всеки от тях плаща по своему и в крайна сметка еднакво. В различните времена и в различните си модификации българското племе жестоко се разправя със избранниците между себе си, не за друго нещо, а поради техния ум и високите им добродетели, а най – вече поради една от тях – да обичат народа си и да бъдат на негова страна, възправяйки се срещу безмилостния геноцид - единствено възможният инструмент за властване според манталитета и политическото късогледство на българските управници. Затова публицистиката на Димитър Талев няма да излезе никога в книга, както не излиза толкова години и книгата на Яна Язова – "Война", описваща преживяното от нацията по време на Втората световна война и комунистическия терор след преврата на 9. IX. 1944 г.. А ако писателят бе наш съвременник пак щеше да бъде заставен да замълчи или да копае в мините на "Бобов дол", както някога в Богданов дол и Куциян. Специално заради него (и евентуални следовници и съмишленици) щяха да измислят и създадат концлагери,

макар с друга абревиатура, вместо антонюговото ТВО. Защото никой не трябва да се съмнява, че след 9. IX. 1944г. Димитър Талев е подложен на репресии, издевателства, мизерия и унижения, които преждевременно го вкарват в гроба, не поради друга причина, а заради неговата, правдива, страстна и безкомпромисна публицистика, ползваща се с огромен авторитет сред обществото. Тя е враг на всяка плутократска власт, (не само на тогавашната) а първата работа на властта е да унищожава свободното слово и доблестния граждански дух, използвайки всички познати йезуитски прийоми - нахранване, съдебно преследване, купуване, покваряване, шантажиране, случайно катастрофиране, отстрелване, взривяване и прочие.

Търсете впрочем публицистиката на Димитър Талев във старите вестници отпреди войната, докато се появи някой друг, подобен на него. Тази пламтяща Талевска проза ни трябва сега, в този момент или никога. По времето, когато е писана, чужденци са рязали живо месо от плътта на България, а своите са я обезсилвали отвътре. И сега я източват, обезкървяват я, прогонвайки младата и кръв, поболяват я и изтощват синковците на предишните нехранимайковци, продават водата, отравят ѝ въздуха, изгарят житата и горите и накрая ще пируват върху гроба и като лешояди в парвенюшките си палати. Ако мнозина от нас и днес са готови да се подпишат под гневно-презрителните Талеви слова, то значи, че писателят се е върнал духом сред народа си, за да му посочи истинските врагове на демокрацията и свободата, да му вдъхне кураж за съпротива срещу "спекулантските грабителски сдружения", нароили се със стотици на гърба на този изнемогващ "търпелив, страдалец" както го нарече още Алеко Константинов. Големият писател или поет, геният на народната душа се разпознава по това, че е съвременник на всички времена и пребивава духовно в съзнанието на нацията най-вече, когато тя има нужда от морална подкрепа и от духовно водачество - в периодите на социална деструкция и политическо безпътие, на тежка нравствена криза и всеобща духовна резигнация.

ОЩЕ НЕ СА ПОГРЕБАНИ ВСИЧКИ НАДЕЖДИ

Онова, що бликна като жива сила в душата на българина, когато след петстотин години робство - една епоха на пълен мрак и кървави стихии - той възкръсна за нов живот, онова, що го изтръгна от обятията на сигурна гибел и го тласна към възход, за едно кратко време биде сломено от чужди, биде прахосано, проиграно от свои. Външните, чуждите врагове не бяха толкова опасни, защото те не можеха да затрият окончателно цял един народ. Много по-опасни бяха вътрешните, своите. Ония некадърници, шарлатани и мародери, които бяха заграбили всичко в свои ръце, разпиляваха безразсъдно народния труд, спечеленото с реки от кръв, ръфаха безмилостно народната снага, сееха поквара.

Настъпи страшна действителност. Един голям дял от българското племе остана пак под робство, остана да гори в пламъците на една борба за живот и смърт. Свободните българи изнемогват под смазващото бreme на преживените, след толкова много жертви, неуспехи, следвани неотстъпно от същата оная глутница от разсипници и негодяи. Би помислил човек: настъпва вече край. Чуждите, външните врагове нанасят удар след удар. Вътрешните, своите - хищна паплаг от слепи партизани, обществени въжеиграчи, лукави народни доброжелатели, щастливи глупци с пъргави ръце и мекотели паразити - продължават да смучат народните животворни сокове, да отслабват ръката, що трябва да се дигне за самоотбрана.

И ето, пред тая страшна действителност българската интелигенция преви врат. Оная здрава и дейна българска интелигенция, която до неотдавна се въодушевяваше от най-благородни стремежи, от най-възвишени идеали, която се бе отдала на ползотворен труд и ковеше хубаво бъдеще за своя народ, оная интелигенция, сред която израстнаха мнозина великани на творческия български дух, падна победена пред суровото изпитание, на което е подложен целокупният български народ. Тя се изплаши от тежкия кръст на страданието и напусна своя пост. Не рачи да тръгне по стръмните пътища на подвига, но кривна по калните пътеки на компромиса, на едно жалко съществуване, продавайки своите дарби на безценица по шумните панаири на днешния обществен и политически живот, дето господаруват нахалството, безсрамието и подлостта. Така надеждната българска интелигенция се залута в безпътица: едни станаха ратаи на силните, други се зареяха по някакви неземни сфери, трети се затвориха в себе си. Помъчиха се някои да останат верни на своето призвание и потърсиха поле за работа. Озъртах се, лутаха се, диреха некакви далечни, незначайни простори. Бяха заболели, очите им бяха помътнени, та не можах да видят широкото благодатно поле, що се разстилаше пред нозете им. Народът остана сам - плячка на тъмна сган. Няма кой да го утеши, кой да го поучи, да го поведе. Остана сам с безкрайната си мъка, обезнадежден, отровен от апатия.

Тук става дума предимно за тукашната българска интелигенция, ръцете на която са развързани, устата на която не са заключени. Защото има и друга една част български интелигенти, които вярно служат на своите поробени братя и споделят във всичко тяхната участ. Преследвани жестоко, затваряни, разстрелвани по друмищата - тях не ги плаши нито глада, нито лишенията, нито смъртта. Гордите им чела не се навеждат пред силния. Те не познават измамата на съблазните, нито суетните увлечения, нито разочарованията на сълзливия мечтател. Техните пламенни сърца туптят в ритъма на една вихрена борба. Редом със своите прости братя те творят едно велико дело. Ще подкрепи ли слабите духом техният пример? Ще вдъхне ли вяра в обезверените? Ще върне ли в правия път залутаните? Ще вдъхнови ли за народополезно творчество забравилите дълга си, изоставилите своето божествено призвание? Може би. Още не са погребани всички надежди.

В-к “ Македония”, събота, 26 юлий 1930 г.

Димитър Талев

II

ПОСОКА, ЦЕЛ И СРЕДСТВА

(откъс)

Истината е винаги проста. Проста е и жестоката истина в нашата национална трагедия. Ние обаче, увлечени в в своите безкрайни писания, в своите потоци от думи, в налудничеви жестикулации, съвсем се отдалечихме от тая проста истина.

Управници, политици, общественици, интелигенция- всичко потъна в безиходно безредие. Партии, крила, групи, кръгове, нови идеологии, нови теории, учения, секти - пълна безпътица. И в цялата тая мътилка гъмжи една тъмна паплач от шмекери и лицемери- дошло е сгодно време за тях. В мъчителна лутаница ние намразихме сами себе си. Търсим злото в себе си- обвиняваме сами себе си . В мъчително самоизяждане и себененавистничество ние ослепяхме и не виждаме истината, която блести пред

очите ни и която може да се израци с една дума - борба. Да разкъсаме тая мрежа, в която сами се оплитаме, за да се отворят очите ни и да видим, че не враговете ни са толкова страшни, колкото сме страшни сами за себе си. Това е простата и жестока истина в нашата национална трагедия, това е белегът на нашата народна съдба.

Димитър Талев

в. Македония, 22 март 1934 г.

[1] “Книга за Талев. С., 1999 г. ИК “ Българска сбирка” и в. “ Лит. форум”

[2] Такъв бе смисълът на коментара на доц. М. Кирова, председател на КСК 2000 в СУ пред БНР по повод на огромния процент отказали се от изпита младежи.

[3] в-к “Македония”, 1933 г.

[4] в-к Македония, 21. X. 1933 г.

[5] в-к “Македония”, 9. XI. 1933 г.